

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فمینیسم اسلامی

پژوهش گران: فاطمه جمالپور، هانیه رضایی میرقاید

استاد راهنما: زینب شیخ نسب

مدرسه ی علمیه الزهرا (سلام الله علیها) شهرستان مسجدسلیمان ، استان خوزستان

چکیده

با گذشت زمان، جنبش های متظاهر به حق طلبی، که فعالیت های خود را ادامه ی نسل زنان آزادی خواه غربی می نامند، پای خود را به کشورهای اسلامی باز کرده و شروع به فعالیت های فمینیستی نمودند، ولی پس از مدتی به این نتیجه رسیدند که با وجود سد بزرگی به اسم دین و اعتقادات اسلامی در برابر عملیاتشان، چندان راه به جایی نخواهند برد. پس در اتاق های فکر خود، نقشه ی اسلامی جلوه دادن تفکرات فمینیستی خود را طراحی کردند؛ در این مقاله، سعی بر این بوده است که مخاطب، ابتدا با واژه ی فمینیست و کلیت و پیشینه ی پیدایش آن و سپس با انواع مختلف فمینیست، و به صورت جزئی تر با رنگ و بوی اسلامی گرفتن فعالیت های فمینیستی آشنا شده و تا حدودی بتواند گرایش ها و مبانی فکری فمینیسم های اسلامی را بشناسد و درک کند.

کلیدواژه: فمینیسم اسلامی، انواع فمینیسم، زن در اسلام

مقدمه

فمینیسم کلمه ای فرانسوی است که به جنبش حق طلبی و برابری خواهانه زنان اطلاق میشود. این جنبش خواستار برابری کامل بین زن و مرد است و اعتقاد فمینیست ها بر آن است که تفاوت های زن و مرد، تنها تفاوت هایی ظاهری است که به معنای متفاوت بودن کامل زنان و مردان نیست.

نظریه ی فمینیسم اصرار دارد که قوانین و حقوق مربوط به زن و مرد باید کاملاً یکسان باشند؛ چرا که زن و مرد هیچ گونه تفاوتی با یکدیگر ندارند.

در آموزه های دینی، تفاوت های طبیعی در جسم، گرایشات و رفتار ها بر هدف مندی خلقت و حکمت و لطف خداوند مبتنی است. از این رو تفاوت های بین دو جنس نه نشانه ی حقارت یک جنس، بلکه نشانگر انتظارات متفاوتی است که از هر یک از آنها در مسیر سعادت بشر می‌رود. معنا داری خلقت زن و مرد، این نتیجه را در پی دارد که قانون گذاری نباید با نادیده گرفتن تفاوت ها در مسیری خلاف طبیعت قرار گیرد.

(ای اف کینگدام، مقاله حقوق فمینیستی، ترجمه ی عباس یزدانی. همچنین مراجعه کنید به: فمینیسم و دانش های فمینیستی: ترجمه تحلیل و نقد مجموعه مقالات دایره المعارف روتلیج، صفحه ۱۶۰)

از زمان پیدایش فمینیسم تا کنون، فمینیسم به شاخه ها نظریات متفاوتی درآمده است که هرکدام طرفداران خود را دارد. شاخه هایی مانند فمینیسم لیبرال، رادیکال، مسیحی و غیره.

فمینیسم اسلامی شاخه ای از فمینیسم است که گرچه به گفته ی صاحب نظران این اندیشه، استخراجی درست و مبتنی بر روایات یا آیه های قرآن است و اسلام در حقیقت بر اصل برابری زن و مرد تاکید دارد؛ اما در واقع این اندیشه برداشتی فمینیستی از اسلام است و اندیشه های فمینیست های اسلامی، اکثراً برداشت های دلخواه آنان از آیات و روایات می باشد.

مفهوم واژه و کلیت فمینیسم

واژه ی فمینیسم، از ریشه ی feminine که معادل feminin در فرانسوی و آلمانی می باشد، اخذ شده است. کلمه feminin به معنای جنس مونث است که خود از ریشه ی لاتینی femina گرفته شده است.

واژه یادشده در فارسی به این معانی آمده است: طرف داری از زنان، هواداری از حقوق و آزادی زنان، آزادی خواهی زن، زن وری، زن گرایی و مؤنث گرایی

واژه ی فمینیست نخستین بار در سال ۱۸۷۱ در یک متن پزشکی به زبان فرانسه برای تشریح گونه ای وقفه در رشد اندام ها و خصایص جنسی بیماران مردی، که تصور میشده است از خصوصیات زنانه یافتن بدن خود رنج می برند، نوشته شده است. یک سال بعد، یک نویسنده ی ضد فمینیست فرانسوی، این واژه را برای اشاره به زنانی که مردانه رفتار می کنند، به کار برد. گرچه در فرهنگ پزشکی، این کلمه به معنی خصوصیات زنانه یافتن مردان بود، در اصطلاح سیاسی این واژه ابتدا برای توضیح خصوصیات مردانه یافتن زنان به کار رفت. (فمینیسم و دانش های فمینیستی: ترجمه تحلیل و نقد مجموعه مقالات دایره المعارف روتلیج، بخش مقدمه، صفحه ی ۱۴)

فرهنگ لغت روبرت در تعریف فمینیسم چنین می گوید: «آیینی که طرف دار گسترش حقوق و نقش زن در جامعه است» (Dictionnaire Robert, 1978, p.768)

در اصطلاح شاید بتوان از مجموع تعریف ها چنین برداشت کرد که فمینیسم به مجموعه ای از حرکت ها و فعالیت های اجتماعی گفته می شود که با هدف احقاق حقوق زنان و رفع تبعیض و تضییق از آنان - در بیشتر موارد به وسیله خود زنان- انجام می گیرد.

پیشینه ی پیدایش فمینیسم

تاریخ جنبش فمینیستی غربی به چهار موج تقسیم میشود. (The dictionary of feminist theory, Maggie humm, page 251)

موج اول تلاش زنان برای دستیابی به حق رای در قرون ۱۹ و ۲۰ را شامل میشود. موج دوم را مربوط به جنبش آزادی بخش زنان می دانند. این جنبش در دهه شصتم میلادی قرن بیستم شروع شد و هدف آن برقراری برابری اجتماعی و قانونی بود. موج سوم مربوط به جنبشی است که حدودا در سال ۱۹۹۲ شروع شد. تمرکز این موج بر فردیت و تفاوت ها بود. (Krolokke, charlotte; Sorensen, anne scott (2005) Gender communication theories and analyses: from silence to performance, page 24)

در نهایت موج چهارم از سال ۲۰۱۲ شروع شد. موج چهارم با استفاده از رسانه های اجتماعی در پی مبارزه با آزار جنسی، خشونت علیه زنان و فرهنگ تجاوز برآمد. این موج بیشتر با هشتگ me too (من هم) شناخته شده است. (مقاله ی feminism: the fourth wave، سایت دایره المعارف بریتانیا)

در سال های ۱۹۷۰-۱۹۸۰ گرایش های متعددی از فمینیسم ها، از گروه های بسیار افراطی گرفته تا طیف های محافظه کار و حتی دینی مذهبی ظهور نمودند. در نتیجه، گرایش ها و نظرات متعددی در ایده ی فمینیسم وجود دارد، اما همه ی آنها در این عقیده که حقوق زنان نادیده گرفته شده و میبایست با انتخاب راه کار های مناسب این تضییع حقوق از بین برود، مشترک اند. البته محور هایی هم وجود دارند که موجب اختلاف و تعدد آنان گشته است.

البته حضور زن در اجتماع با محور قرار دادن خانواده و حفظ پویایی روابط خانوادگی از یک سو و حفظ احترام و امنیت زن در فعالیتی متناسب با شئونات زنانه از سوی دیگر می تواند مفید باشد. اما نقطه ی ایدئال فمینیست ها این است که زنان مرز های جنسیتی را درنور دیده و به صورت برابر در موازنه ی اجتماعی، حضور در مدیریت ها و مشاغل را پذیرا گردند و مرز های جنسیتی به هر شکل ممکن برداشته شود.

(ابوالحسن حسن زاده، حسین عباسیان، مقاله ی نقد و بررسی مبانی فکری و شاخصه های فمینیسم اسلامی، فصلنامه انسان پژوهی دینی شماره ۳۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۴، صفحه ۲۱۸)

نظر اسلام در مورد حقوق و شخصیت زن

اسلام بسیار برای شخصیت زن ارج نهاده و این ارج نهادن، آن هم در دوران جاهلیت اعراب که شخصیت زن بسیار بی اهمیت و بی ارزش تلقی می شده، بسیار با ارزش و شگفت انگیز است.

امام خمینی فرموده اند:

”اسلام زن ها را نجات داده است از آن چیزهایی که در جاهلیت بود. آنقدری که اسلام به زن خدمت کرده، خدا می داند به مرد خدمت نکرده؛ آنقدر که به زن خدمت کرده. شما نمی دانید که در جاهلیت زن چه بوده و در اسلام چه شده.”

(صحیفه امام، جلد چهارم، صفحه ۴۲۷)

قرآن در روایات فراوانی تصریح نموده که در کنار هر مرد بزرگ یک زن بزرگ وجود داشته است. از همسران آدم و ابراهیم و از مادران موسی و عیسی نهایت تجلیل را نموده است. اگر همسر نوح و لوط را به عنوان زنانی ناشایست ذکر می کند، از زن فرعون به عنوان زنی بزرگ که گرفتار مرد پلیدی بوده است یاد می کند. با این کار قرآن خواسته توازن را حفظ کند و قهرمانان ماجرا های تاریخ را منحصر به مردان نکند.

(شهید مرتضی مطهری، ۱۳۸۳، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، جلد ۱۹، صفحه ۱۳۲)

قرآن کریم می فرماید: و همچنین به مریم دختر عمران که دامن خود را پاک نگه داشت و ما از روح خود در آن دمیدیم؛ او کلمات پروردگار و کتاب هایش را تصدیق کرد و از مطیعان فرمان خدا بود.

(سوره ی تحریم، آیه ی ۱۲)

زن و مرد هر دو انسان هستند و اسلام نیز برابری انسانیت و ارزش زن و مرد را کاملاً تایید میکند. قرآن کریم در سوره ی مبارکه ی آل عمران می فرماید: خداوند درخواست آن ها را پذیرفت

(و فرمود:) من هیچ عمل کننده ای از شما را، چه زن باشد یا مرد، ضایع نخواهم کرد. شما هم نوعید و از جنس یکدیگر. آن ها که در را خدا هجرت کردند و از خانه های خود بیرون رانده شدند و در راه من آزار دیدند و جنگیدند و کشته شدند، به یقین گناهانشان را می بخشم و آنان را در باغ های بهشتی که از زیر درختانش نهر ها جاری است، وارد می کنم. این پاداشی است از سمت خداوند و بهترین پاداش ها نزد پروردگار است.

(سوره ی آل عمران، آیه ی ۱۹۵)

قرآن کریم همچنین در سوره ی مبارکه ی حجرات می فرماید: ای مردم! ما شما را از جنس مرد و زن آفریدیم و تیره ها و قبیله ها قرار داریم، تا یکدیگر را بشناسید. ولی گرامی ترین شما در نزد خدا، با تقوا ترین شماست.

^۱ (سوره ی حجرات، آیه ی ۱۳)

زن و مرد هر دو انسان هستند و اسلام نیز برابری انسانیت و ارزش زن و مرد را کاملاً تایید میکند.

اما چیزی که فمینیسم مطرح می کند، برابری کامل زن و مرد و تساوی کامل حقوقی و جایگاه اجتماعی آنان است. در حالی که اعتقاد اسلام بر آن است که زن و مرد با وجود ارزش و جایگاه معنوی و روحی یکسان، تفاوت هایی نیز با یکدیگر دارند. اما این تفاوت ها نه نشانه ی ضعف است و نه نشانه ی بی ارزشی در مقابل جنس دیگر. در حالی که فمینیست تاکید دارد که تفاوت های زن با مرد و اخلاقیات خاص زنانه (مانند عواطف و احساسات، فرزند آوری و تربیت فرزند، خانه داری و...) مایه ی ضعف و حقارت زن است و زن برای حقیر نبودن و دارا بودن از جایگاه اجتماعی، حتماً باید تمام ویژگی های مردانه را دارا باشد و از تمام قوانینی که مرتبط با مرد است، بهره مند شود.

این در حالی است که اسلام، مقام مادری را بسیار ارج نهاده و مادری کردن را یکی از ارزش های بزرگ زن می داند.

حضرت فاطمه (س) فرموده اند: پا های مادرت را دریاب که بهشت زیر گام های اوست.

(کنز العمال، جلد ۱۴، صفحه ۴۳۲)

قطعاً مقام مادری، مقام کمی نیست! چرا که نوع تربیت فرزندان توسط مادران، نقش به سزایی در جامعه دارد و می تواند با تربیت درست، راه پیشرفت و قدرت هر چه بیشتر یک جامعه را هموار کند.

نتیجه گیری

فمینیست های اسلامی به دو دسته تقسیم میشوند. دسته ی اول که از آنها به عنوان روشنفکران مسلمان نیز یاد می شود، به دلیل عدم توانایی در برقراری اعتدال بین فرهنگ مدرن و دستورات دین، به دنبال اصلاحات در دین و تطبیق آن با فرهنگ مدرن غربی هستند.

گروه دوم افرادی هستند که از اسلام به عنوان یک سیاست راهبردی برای توسعه ی مفاهیم غربی در بین مسلمانان و مقابله با اصول گرایي استفاده می کنند.

این دو گروه گرچه زمینه های متفاوتی دارند ولی برنامه هایی که پیش گرفته اند کم و بیش یکسان است و همه ی برنامه هایشان را می توان در بومی کردن مدرنیسم غربی خلاصه کرد.

آشنایی با این گروه ها، برای مخاطب نوعی دشمن شناسی را به همراه و زمینه ساز تفکر و تعقل بیشتر مخاطب، در مقابل مورد هدف قرار گرفتن او توسط نقشه های دقیق و برنامه ریزی شده ی اتاق فکر جوامع غربی است.

وجه تمایز این مقاله با سایر مقالات مرتبط، در توصیف و تبیین اصولی و عمیق مفاهیم و همچنین توضیحات لغوی و اصطلاحی بی نقص و کارآمد است. همچنین این مقاله قابلیت ارائه در نشست های علمی-پژوهشی مختلف و جلسات آزاد اندیشی گروه های دانش آموزی(دوره ی دوم دبیرستان)، دانشجویی، اساتید، دبیران و نیز مربیان را دارا است.

- ۱- اسحاقی، سید حسین، «تاملی بر پیکره و پیامد های فمینیسم»، رواق اندیشه، شماره ۴۴، ۱۳۸۷
- ۲- بدران، مارگوت، «فمینیسم اسلامی چه می گوید؟» ترجمه ی ناهید کشاورز، زمستان ۲۵ مهر ۱۳۸۶، برگردان مقاله ای به نام feminism islamique: qu'est-ce a dire از سایت اسلام و لائیسیت
- ۳- بستان، حسین؛ نابرابری جنسی از دیدگاه اسلام و فمینیسم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- ۴- بومر، فرانکلین لوفان، جریان های بزرگ در تاریخ اندیشه ی غرب (گزیده آثار بزرگ در تاریخ اندیشه اروپای غربی از سده های میانه تا امروز)، ترجمه حسین بشیریه، مرکز بازشناسی اسلام و ایران، ۱۳۸۰
- ۵- توحیدی، نیره؛ فمینیسم اسلامی چالشی دموکراتیک یا چرخشی تئوکراتیک، کنکاش، آمریکا، شماره ۱۶
- ۶- جمعی از نویسندگان، فمینیسم و دانش های فمینیستی (ترجمه و تحلیلی و نقد مجموعه مقالات دایره المعارف روتلیج)، عباس یزدانی و بهروز جندقی، چاپ دوم، انتشارات پژوهشگاه زن و خانواده، ۱۳۹۷
- ۷- جگر، آلیسون؛ چهار تلقی از فمینیسم، مجله ی زنان شماره ی ۲۸.
- ۸- حسن زاده، ابوالحسین، عباسیان، حسین؛ مقاله ی نقد و بررسی مبانی فکری و شاخصه های فمینیسم اسلامی، فصلنامه انسان پژوهی دینی شماره ۳۴، پاییز و زمستان ۱۳۹۴
- ۹- زیبایی نژاد، محمدرضا و محمد تقی سبحانی، درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام، صفحه ۲۰، تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۸۱
- ۱۰- شهیدیان، حامد، «فمینیسم اسلامی و جنبش زنان ایران»، ایران نامه، پاییز ۱۳۷۷
- ۱۱- صحیفه امام
- ۱۲- قرآن کریم
- ۱۳- کنز العمال
- ۱۴- کینگدام، ای اف، مقاله ی حقوق فمینیستی، ترجمه ی عباس یزدانی
- ۱۵- مجتهد شبستری، محمد، نو اندیشی دینی و مسئله ی زنان، مجله ی زنان،
- ۱۶- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، شماره ۵۷، ۱۳۸۳
- ۱۷- مطیع، ناهید؛ «فمینیسم اسلامی»، راه آزادی، شماره ۴۶، ۱۳۷۵.
- ۱۸- مقاله ی feminism: the fourth wave، سایت دایره المعارف بریتانیا
- ۱۹- نجم آبادی، افسانه؛ «سال های عسرت، سال های رویش»، کنکاش، شماره ۱۲
- ۲۰- «نظریه ی فمینیستی معاصر» در کتاب نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر
- ۲۱- ویکی پدیا

۲۲- badran, margot, Islamic feminism: what's in a name?

۲۳- Bundesen, Lynne, the . feminine spirite: recapturing the heart of scripture, 2007

24-Catalonian Islamic board, international congress on Islamic feminism,
feminismislamic.org

25-Dictionnair Robert, 1978

26-haddad, mimi, egalitarian pioneers: betty friedan or cathrine booth?

27-Krolokke, charlotte; Sorensen, anne scott. Gender communication theories and
analyses: from silence to performance. 2005

28-Leaman, oliver, frank, Daniel, Jewish feminist history of jewish philosophy

29- Maggie. Humm, The dictionary of feminist theory

30-m gross, rita, Buddhism after patriarchy: a feminist history, analysis.
Reconstruction of Buddhism.